

DOI 10.31558/2519-2949.2022.4.9

УДК 323.2-057.341:808.51]:17.022.1-044.922(=161.2)"2003/2022"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0978-5417>

Дунаєва Л. М., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНЦІВ В КОНТЕКСТІ АНАЛІЗУ РИТОРИКИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В. ЗЕЛЕНСЬКОГО

У статті проаналізовано вплив риторики та «меседжів» Президента України В. Зеленського на трансформацію цінностей українського суспільства. Автор приділила увагу дослідженню враження від слів В.Зеленського на самоідентифікацію українців не тільки після початку президентської передвиборчої кампанії 2019 року, а й раніше, під час його акторської кар'єри. В роботі розібрано окремі вирази та звернення Президента за весь період його професійної діяльності як актора і як політика, а саме Президента України.

Факти та воля до боротьби – найкращі показники в опитуваннях суспільства. Безперечно, українці сьогодні більше пишаються тим, що вони українці, аніж до повномасштабного вторгнення ворога в країну. З початку повномасштабного вторгнення Росії 24 лютого 2022 року В.Зеленський продовжував керувати поточною трансформацією українського суспільства. Він відчуває свою аудиторію, бере підказки від співвітчизників, перетворюючи ці підказки на «меседжі» або повідомлення для всіх. Наступний день після початку російської агресії на всю територію України розпочався 25 лютого, коли, враховуючи серйозність ситуації, багато хто сумнівався в безперервності уряду, президент В.Зеленський підтвердив у відео, опублікованому у своєму профілі в Twitter, що залишиться в столиці, записавши свої слова перед президентським офісом. «Ми тут. Ми захищаємо Україну». У перші дні лютогового вторгнення Росії – коли В.Зеленський заявив своєму найближчому оточенню, що «ми всі тут», – він чітко дав зрозуміти, що його країна вистоїть і буде боротися. Наступного дня, на тлі повної плутанини, спричиненої близькістю російських військ, Сполучені Штати запропонували можливу евакуацію. Також у Twitter президент В.Зеленський відхилив пропозицію сміливою фразою: «Мені не потрібен притулок, мені потрібні боєприпаси». Після першого виступу перед Палатою громад Великої Британії 8 березня послання було дуже чітким: «Ми не збираємося здаватися і ми не збираємося програти». Ці всі вислови та фрази застосовані під час війни і вони мають вже сакральне значення для українців та визначення самоідентифікації.

Ключові слова: цінності, Президент України, образ, виборча кампанія, маніпулятивний вплив

Постановка проблеми. Історія вчить нас, що нерідко саме війна формує націю, і що вона може взяти на себе функцію міфу про заснування або походження народу, стаючи першим розділом власної історії, яка надає відчуття самоідентичності тим, хто до того часу часто пов'язував себе з іншим народом і мав відчуття меншовартості в порівнянні з народами сусідніх країн. Будь-які військові дії в будь-якій точці спектру конфлікту породжують наслідки в когнітивній сфері. Серйозна агресія проти національної території, якої зараз зазнає Україна, безсумнівно, має такий сильний вплив, що все змінить. Війна Росії проти України повністю змінила почуття, уявлення та оцінки не тільки самих українців, а й багатьох людей по всьому світу. Війна, яка для багатьох українців почалася в 2014 році, стала формувати нову національну ідентичність. Військове повномасштабне вторгнення Росії в Україну в 2022 року формує національну свідомість українського народу. В цьому процесі значну роль відіграє позиціонування, роль, образ та риторика Президента України В.Зеленського.

Мета дослідження. Основним завданням автора є дослідження риторики, позиціонування та образу Президента України В.Зеленського як фактору впливу на зміну та еволюцію цінностей українців.

Аналіз останніх досліджень. В українській політичній науці виокремлюють напрямок щодо вивчення аксіологічних основ політики. Певна частина українських науковців приділяє увагу дослідженню ціннісних орієнтацій загалом, які впливають на вибір громадян – І. Гавриленко, М. Недюха, П. Мельник; зміни ціннісної складової і вплив на державу вивчають Н.Кононенко,

Є.Головаха та ін., формування ціннісних уявлень та очікувань у свідомості українців від політичного лідера – Г. Почепцов, С. Недбаєвський. Здійснюючи аналіз здобутків в цих дослідженнях, можна зазначити, що актуальним залишається взаємовплив ціннісної складової саме у створенні іміджу політичного лідера, і навпаки.

Виклад основного матеріалу. Система, яка домінувала в українській політиці десятки років, залежала від корупції та використання адміністративного ресурсу, оскільки деякі політики мобілізували частини українського суспільства в постановочних демократичних інституціях, від виборів до демонстрацій натовпу за наймом. Електоральний тиск і маніпуляції в Україні загалом походили з центру, з адміністрації президента, але вони залежали від співпраці регіональних політичних машин і багатьох місцевих лідерів щодо доступу до суспільних благ, таких як енергія, освіта та охорона здоров'я. Політики керували складними системами патронажу, які поширювалися на найнижчі рівні влади, спонукаючи багатьох людей брати участь у виборчій політиці не заради ідеї, а тому, що вони не могли дозволити собі відштовхнути місцевих партійних босів чи їхніх роботодавців.

Протягом майже двох десятиліть навіть конкурентні вибори включали елементи сценічної майстерності, оскільки деякі люди брали участь у, здавалося б, масових демонстраціях, які насправді були організовані та оплачені політичними партіями. Голосування часто означало не вибір, а обов'язок перед місцевою елітою. У той час як багато українців повстали проти системи, періодично виходячи на вулиці з масовими демонстраціями та революціями 2004 та 2014 років. Навіть, не дивлячись на це, у більшості українців відчуття безпорадності та політичної апатії зростало з кожними наступними виборами, які не пропонували особливо нового вибору серед вже давно всім відомих політиків.

Ситуацію з українськими виборами змінила кампанія 2019 року, під час якої переможцем став актор та художній керівник у ТОВ «Студія «Квартал 95» Володимир Зеленський із 73,22% голосів, у той час як чинний Президент України Петро Порошенко отримав 24,45%. [1] Як політик В.Зеленський витіснив українську виборчу політику зі сцени, провівши успішну президентську кампанію, яка відмовилася від використання мереж патронажу для примусу до голосування чи іншої організованої імітації народної підтримки, але активно застосовувала інтернет-технології.

Успіх Зеленського на виборах пояснюється не його політичним досвідом, а саме відсутністю цього. Хтось новий, хто ззовні обіцяв зламати правління олігархів і покінчити з нестримною корупцією, був тим, що потрібно українцям. Але початкова ейфорія і впевненість у новому президенті незабаром вивітрилися. До середини 2020 року В.Зеленському більше українців не довіряли, ніж підтримували. Ці цифри зберігалися до початку лютого 2022 року, коли лише кожен п'ятий громадянин виявив намір голосувати за президента, якщо вибори відбудуться. [2] Однак, незважаючи на такі погані результати та незважаючи на виснаження, Володимир Зеленський усе ще залишався політиком, який мав найбільшу підтримку. Після початку повномасштабного вторгнення еволюція рейтингів президента є доказом потреби українців на початку російської агресії забезпечити собі виняткову героїчну постать.

Важливо зазначити, що вплив риторики Президента України В.Зеленського на зміну цінностей українців розпочався не як воєнного президента, а задовго до початку його політичної кар'єри. Він проявив цей навик, навіть, до виходу серіалу «Слуга народу», в якому зіграв роль молодого вчителя історії, який не боїться говорити правду, і таким чином стає випадково президентом. Починаючи з 1990-х років, В.Зеленський був постійним учасником на українському телебаченні в конкурсах Клубу веселих та кмітливих, які транслювали по всьому пострадянському просторі, а з 2003 року його команда «Квартал-95» виступала з власними музичними ревію на телебаченні. Для багатьох українців В.Зеленський та його команда стали символом безперервності та спокою у XXI столітті серед років політичних потрясінь. Адміністрації президентів і масові протести приходили і йшли, але В. Зеленський і його «Квартал-95» завжди були поруч.

Візитною карткою В.Зеленського як актора-сатирика було чітке викладення знайомих українцям реальних ситуацій і готовність завжди називати речі своїми іменами та критикувати політиків, незважаючи на ризики. Він робив це як молодий імпровізатор, протистоячи російському шовінізму з московської сцени, і як лідер «Кварталу-95», коли він у пісні критикував чинного українського президента. У результаті українці довіряли В. Зеленському, він демонстрував чесність і щирість.

Комізм і стійкість перед обличчям невимовної трагедії залишаються центральними для В.Зеленського під час війни та його бачення демократії. Зі сцени В. Зеленський і «Квартал-95» свідомо культивували практику пошуку способу посміятися перед проблемами, використовуючи

комедію як об'єднуючу силу для побудови соціальної солідарності. Вони висміювали політичну корупцію та некомпетентність, територіальні вторгнення Росії та байдужість Заходу до цих нападів на міжнародний порядок. В. Зеленський і його «кварталівці» створили національний словниковий запас спільного досвіду, який допоміг виховати усвідомлення того, що означає бути українцем сьогодні.

Команда «Квартал-95» критикували діючих політиків (які часто сиділи в залі на їх шоу) за корупцію та за те, що вони не консультуються з громадянами щодо основних політичних рішень. Наприклад, у 2019 році вони виконали пісню про мовчазне сприйняття людьми маніпуляцій на виборах. Звертаючись до проблеми, вони висловили те, що відчували багато українців: що людей навчили жалю до себе та мовчазності перед обличчям непоступливості політиків. Суспільні зміни, стверджували в пісні, означатимуть, що українці визнають цей факт перед собою та відмовляться залишатися безпорадними. В. Зеленський і «Квартал-95» закликали українців порушити мовчання та відмовитися від маніпуляцій політиків, «йти на світло».

Зі сцени В.Зеленський заохочував до спільного сміху як до способу перевірити та подолати труднощі. Його команда створювала та виконувала сценки та пісні про виклики, з якими українці стикаються у своєму суспільному та приватному житті, від боротьби з негативними наслідками реформи охорони здоров'я до переговорів про гендерні ролі, заохочуючи людей разом сміятися над цими проблемами та разом шукати рішення. Для В. Зеленського та його трупі комедія є вираженням свободи, способом відстоювати безмежні можливості та інструментом для вирішення суперечок з іншими заради спільної мети. [3] Таке бачення комедії зараз можна знайти в українському суспільстві під час війни, яке піддається нападам: бункерні імпровізації, у побутових анекдотах, у піснях, що піднімають бойовий дух.

Під час повномасштабної війни Росії проти України багато українців та громадян західного світу приписують В.Зеленському об'єднання країни, але ця робота почалася задовго до воєнного президентства В.Зеленського. Зі сцени В.Зеленський і «Квартал-95» брали участь і керували відворотом від полюсів ідентичності схід проти заходу, росіян проти українців, які домінували в політиці незалежної України. Крім етнічних термінів, політики в Україні, які бажали дистанціюватися від Росії та радянського минулого, раніше наголошували на українській мові та українській етнічній ідентичності як природному антиподі. Комедійна робота В.Зеленського, а також його цивільна ідентичність як російськомовного показали шлях для російськомовних українців до повної ідентифікації з українською державою та висловлення свого патріотизму.

Як актор, В.Зеленський артикулював форму політичного патріотизму та національну ідею, яка, на відміну від більшості сучасного європейського державотворення, культивує належність не через нав'язування однорідної національної культури, а через підвищення регіональної та місцевої ідентичності та відмінностей. Прикладом такого підходу може бути популярний музичний номер у виконанні трупі В.Зеленського «De spasibo», заспіваний на мелодію «Despacito». Україна – це країна не лише людей, які говорять кількома мовами, а й суперечок про те, чії регіональні діалекти є власне українською. В.Зеленський і його трупа застосували підхід, який вшановував, а не аналізував місцеві практики. У цьому номері вони висвітлили багато способів сказати «дякую» та «нема за що» в різних містах України – всі вони різні, але кожен зрозумілий кожному українцю. Він продовжував артикулювати українську ідентичність, що ґрунтується на спільних моральних якостях, а не на етнічних особливостях, підтримуючи позитивні уявлення українців про себе як про політичну націю, що визначається схильністю (сміливістю), а не уявним генофондом. Він підбадьорює, коли звертається до нації, використовуючи епітети, щоб описати українців у спосіб, який допомагає їм побачити в собі найкраще: «Незламний народі найсміливішої країни!» [4].

В той же час В.Зеленський віддзеркалив і очолив трансформацію культурних практик в Україні, його нинішні виступи на камеру дають українцям сили. Наприклад, до останніх місяців В.Зеленський, який все життя говорив російською мовою, розмовляв українською переважно в якості глави держави, але після 24 лютого 2022 року В. Зеленський почав публічно спотикатися на російських словах. У таких випадках він запитував когось поза камерою: «Як це сказати російською?» В. Зеленський, можливо, вдавав, що забув, але таким чином він вів маніпуляційний вплив, що відображає масовий перехід російськомовних українців на рідну мову. Широке використання державної мови в Україні стало утвердженням автономії та незалежності. Вінстон Черчилль мобілізував англійську мову, щоб запровадити її на полі бою. Мова і слова, безсумнівно, є потужною зброєю. В.Зеленський з надзвичайною переконливістю мобілізував зброю демократичних цінностей. Порівняти одне з іншим означало б якимось чином визнати однакові заслуги.

Великий виклик полягав у тому, щоб мобілізувати та підтримати волю українців до боротьби перед обличчям набагато переважаючої військової сили. Тому таким же важливим, як і тлумачення ролі вдома, було тлумачення ролі поза ним. 8 березня В.Зеленський виступив у британському парламенті у режимі відеоконференції. Він спародіював одну з найвідоміших цитат світової літератури з шекспірівського «Гамлета». Бути чи не бути – ось у чому питання. Після 13 днів війни це питання не стояло до українського президента. «Що є більш гідним вибором для благородної душі, ніж страждати від непохитної суворості безбожної долі або повстати проти моря нещастя і таким чином зникнути разом з ними?» Відповідь на запитання була чіткою: бути вирішеним вибором і що означало опиратися. Тоді Зеленський згадав Вінстона Черчилля: «Ми не здамося, ми не програємо. Ми будемо боротися до кінця. Ми будемо битися на землі, на морі та в повітрі. Ми продовжуватимемо боротьбу за нашу землю будь-якою ціною. Ми будемо битися в лісах, на полях, на узбережжі, на вулицях...» [5]

Висновки. Головним завданням В.Зеленського є надихнути українців на об'єднання. Модель впливу В.Зеленського як актора та президента заохочувала українське суспільство до самообілізації заради спільних цілей, звільняючи кожного «виконувати свою частину зі свого місця», як він вважає за потрібне для досягнення перемоги. Тривала російська агресія може означати, що відкрита війна продовжується під час реконструкції та відбудови країни, але темпи насильства та розладу можуть сповільнитися настільки, що спонукають деяких українців зосередитися на управлінні, відкривати бізнеси, працювати, а не на лідерстві і допомозі під час війни. Серед страждань, спричинених російською війною, український народ творчо діяв у хаотичному полі, щоб відповісти на потреби своїх співвітчизників. Українці, переміщені всередині країни та за її межами, організували самопомогу та гуманітарну допомогу через Telegram-канали та платформи соціальних мереж. Підхід В.Зеленського до лідерства та менеджерства країною, яка в стані війни, зосереджується на сприянні умов, що звільняють інших для підняття економічного фронту, був адаптивним у час, коли головною надією людей є виживання.

Ключ до збереження безпрецедентної участі українців під час війни у звичайних демократичних процесах управління може полягати в популярних реформах децентралізації, яку український уряд почав впроваджувати після Революції Гідності в 2014 році. Принципи української децентралізації, які зміцнюють місцеві інституції, але вимагають сильного національного лідера, щоб протистояти очевидному відцентровому сили, мали на меті боротися з сепаратизмом. Децентралізація, як і підхід В.Зеленського до української політичної ідентичності, підвищення цінності місцевих практик, щоб зробити можливим міцніший союз, – це не федералізм, а місцевість, спосіб довіряти людям рішення щодо власного життя. Якщо буде шанс, децентралізоване управління в Україні може освітлити шлях для інших демократичних суспільств – так само, як В.Зеленський нагадав головам урядів у цих суспільствах, які зміни може зробити справжнє лідерство.

Бібліографічний список:

1. Вибори Президента України 31 березня 2019 року. Офіційний веб-сайт Центральна виборча комісія. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini/vibori-prezidenta-ukraini-2019.html (дата звернення: 26.10.2022)
2. Зеленський і Порошенко скоротили розрив у президентському рейтингу. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/16/7324188/> (дата звернення: 26.10.2022)
3. Dmitry Nikulin explains comedy's democratic orientation in «Comedy». Political Concepts: A Critical Lexicon, no. 3. URL: <https://www.politicalconcepts.org/comedy-dmitri-nikulin/> (дата звернення: 27.10.2022)
4. Звернення Президента Володимира Зеленського до учасників благодійного вечора Brave Ukraine, народу Великої Британії та народу України. Рада національної безпеки і оборони України. URL: <https://rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5452.html?PRINT> (дата звернення: 28.10.2022)
5. «Ми не здамося»: Зеленський процитував Черчилля у зверненні до британського парламенту. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-zvernennia-do-parlamentu/31743272.html> (дата звернення: 28.10.2022)

References:

1. Vybery Prezydenta Ukrainy 31 bereznia 2019 roku. Ofitsiyniy veb-sait Tsentralna vyborcha komisiia. URL: https://www.cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini/vibori-prezidenta-ukraini-2019.html (Access date: 26.10.2022)
2. Zelenskyi i Poroshenko skorotyly rozryv u prezydentskomu reitynhu. Ukrainska pravda. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/02/16/7324188/> (Access date: 26.10.2022)
3. Dmitry Nikulin explains comedy's democratic orientation in «Comedy». Political Concepts: A Critical Lexicon, no. 3. URL: <https://www.politicalconcepts.org/comedy-dmitri-nikulin/> (Access date: 27.10.2022)

4. Zvernennia Prezydenta Volodymyra Zelenskoho do uchasykiv blahodiinoho vechora Brave Ukraine, narodu Velykoi Brytanii ta narodu Ukrainy. Rada natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy.

URL: <https://rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/5452.html?PRINT> (Access date: 28.10.2022)

5. «My ne zdamosia»: Zelenskyi protsytuvav Cheryllia u zvernenni do brytanskoho parlamentu. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyi-zvernennia-do-parlamentu/31743272.html> (Access date: 28.10.2022)

Dunaieva L. M. Transformation of ukrainian values in the context of analysis of the rhetoric of president V. Zelenskyy

The article analyzes the impact of the rhetoric and "messages" of President of Ukraine V. Zelensky on the transformation of the values of Ukrainian society. The author paid attention to the study of the impression of V. Zelensky's words on the self-identification of Ukrainians not only after the start of the 2019 presidential election campaign, but also earlier, during his acting career. The work analyzes individual expressions and appeals of the President for the entire period of his professional activity as an actor and as a politician, namely the President of Ukraine.

Facts and will to fight are the best indicators in public opinion polls. Undoubtedly, Ukrainians today are more proud to be Ukrainians than before the full-scale invasion of the country. Since the beginning of Russia's full-scale invasion on February 24, 2022, Zelenskyy has continued to lead the ongoing transformation of Ukrainian society. He feels his audience, takes cues from compatriots, turning these cues into "messages" or messages for all. The day after the start of the Russian aggression on the entire territory of Ukraine began on February 25, when, given the seriousness of the situation, many doubted the continuity of the government, President Zelenskyy confirmed in a video posted on his Twitter profile that he would remain in the capital, recording his words in front of the presidential office. "We are here. We are protecting Ukraine." In the early days of Russia's February invasion – when Zelenskiy told his inner circle that "we are all here" – he made clear that his country would stand and fight. The next day, amid the complete confusion caused by the proximity of Russian troops, the United States suggested a possible evacuation. Also on Twitter, President Zelensky rejected the offer with a bold phrase: "I don't need asylum, I need ammunition". After his first speech to the UK House of Commons on 8 March, the message was very clear: "We are not going to give up and we are not going to lose". All these expressions and phrases were already used during the war and they have a sacred meaning for Ukrainians and the definition of self-identification.

Keywords: values, President of Ukraine, image, election campaign, manipulative influence.